

George G. Potra

*Moartea lui Titulescu sub foarfecele cenzurii antonesciene**

Știrea morții lui Nicolae Titulescu avea să fie inserată în presa română într-un mod mai mult decât straniu, pe spații foarte mici, fără comentarii în imensa majoritate a cazurilor.

Evident, acest tratament se datora intervențiilor autorităților centrale, în condițiile existenței unei stricte cenzuri militare.¹ Omul politic care se răsfășase ani de zile pe primele pagini ale tuturor marilor ziare din lume avea parte acum în presa română de regimul unui ostracizat.

Referindu-se la modul în care presa română a consemnat, în martie 1941, moartea lui Nicolae Titulescu, ziaristul și scriitorul Ion Pas, președintele Sindicatului ziaristilor, scria în aprilie 1945:

„Când Nicolae Titulescu închidea ochii pe pământ străin, poporului român, încovoiat sub dictatura lui Antonescu, nu-i era îngăduit să ia cunoștință de știrea morții lui decât prin mijlocirea unei informații stereotipe comprimate în cinci sau în șase cuvinte. Pentru ca, totuși, personalitatea luminoasă a dispărutului să nu trezească păreri de rău, a fost încredințată lui Pamfil Șeicaru și lui Prundeni misiunea să-i terfelească, țigănește, memoria și să facă din opera lui un cap de acuzare – astfel încât Titulescu să rămână în conștiința nației inamicul nr.1.“²

Sunt edificatoare câteva exemple:

„Universul“ insera următoare știre:

„Roma. 18. (Transkontinent Press) – Din Cannes se anunță că luni noaptea a încetat din viață d. Nicolae Titulescu, fostul ministru de Externe al României, în vârstă de 58 de ani.

Personalitatea ilustrului dispărut era una dintre cele mai prodigioase existențe politice pe care le-a avut Europa în ultimii cincizeci de ani.

Ministru de Externe în cinci guverne românești, N. Titulescu a încercat să apropie România de puterile din Vest. Promotor al propagandei antirevizioniste, a crezut că poate ține departe, printr-o opoziție dârză, România de puterile Axei.

Partizan al Ligii Națiunilor, a condus în calitate de președinte cea de a XI-a sesiune a ei.“³ Apelând la subterfugiul unei știri transmise, pasămite, din străinătate în această formă, ziarul „Universul“ reușea să strecoare și câteva, e adevărat foarte sărace, considerații politice.

„Curentul“ anunța moartea fostului ministru al Afacerilor Străine în două știri – având ca sorginte „Agenția Reuter“ – puse sub titlul *Nicolae Titulescu, fostul ministru de Externe român, a murit la Cannes. În*

* Studiu publicat în „Dosarele Istoriei“, an VII, nr. 6 (70), 2002, pp. 47–51; în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, Fundația Europeană Titulescu, București, 2007, pp. 283–298.

continuare era publicată un fel de notă biografică, lipsită de conținut, plină de numeroase și flagrante greșeli, multe din ele dovedind ignoranță și superficialitate.⁴

Autoritățile au silit ziarele să se rezume, în general, la publicarea unor asemenea scurte știri. Este adevărat că puține au fost ziarele și revistele care au încercat să facă mai mult.

Identificarea unor noi informații documentare ne permite astăzi ca, și în acest caz, să ieșim din domeniul supozițiilor și să facem afirmații categorice. La cererea expresă (poate la „protestul“ adresat de unul dintre directorii marilor cotidiene ale vremii) de a reveni asupra respingerii unui articol consacrat lui Nicolae Titulescu – și avem numeroase motive să credem că acesta era Stelian Popescu, directorul ziarului „Universul“, bun prieten al fostului ministru român al Afacerilor Străine – Ion Antonescu răspundea, în martie 1941:

„Domnule director,
Am citit articolul.

El poate servi meritul sau nu, istoria va judeca memoria unui om, dar poate deservi grav interesele actuale ale neamului.

Pe drept sau pe nedrept, Titulescu este socotit de foarte mulți buni români în mare parte vinovat de catastrofa în care se zbate neamul astăzi.

Pe drept sau pe nedrept, Puterile Axei au socotit că Titulescu era cel mai mare exponent al intereselor iudeo-masonice internaționale și anglo-saxone la noi și ca o consecință cel mai mare adversar al politicii lor de apropiere față de noi.

Puterile Axei mai știu că avem aici o presă controlată și dirijată.

În astfel de condiții, apariția articolului în forma lui actuală ar arunca un dubiu asupra sincerității politicii mele.

De aceea, între datoria pe care eventual o am față de memoria unui prieten a cărui inteligență am admirat-o, dar a cărui abilitate am combătut-o la timp ca nefastă, și între interesele pe care le socotesc că sunt ale țării, *eu nu ezit*.

Am ales interesele țării, pe care, pe drept, sau pe nedrept, cu pricepere, sau fără, le reprezint.

Cu stimă,
General Antonescu.⁵

O informație concordantă – deși cu sensibile diferențe față de cea precedentă – provine de la George Magherescu. Ea aduce o mărturie prețioasă, dar evident indirectă, cu posibile – mai mult ca sigur – infidelități.

„Când la 17 martie 1941 s-a aflat despre moartea lui Titulescu, asupra întregii țări, abia ieșită de sub teroarea legionară, s-a abătut un val de tristețe adâncă, de regrete și neliniște, privind viitorul. Fiecare român își dă seama

că țara suferise o nouă și foarte mare pierdere prin dispariția acestui mare apărător al ei.

Asupra generalului Antonescu a declanșat un proces adânc de conștiință, provocat de conflictul pe de o parte între sentimente de prietenie care-l legau de marele om politic, iar pe de alta de situația sa în calitate de șef de stat.

De aceea, atunci când Stelian Popescu, directorul ziarului «Universul», a venit în audiență pentru a-i cere aprobarea de a publica un articol omagial în memoria marelui dispărut, el este refuzat prin cuvintele:

– Înțelege, dragă Steliane, că nu pot lăsa să se publice articolul tău, care este foarte frumos. Nimeni în Țara Românească nu a putut fi mai bun prieten cu Titulescu decât eu și, totuși, nu pot veni astăzi, când de abia am stabilit legături amicale cu țări care l-au considerat inamic notoriu al lor, cu figura lui Titulescu, care are de fapt drept la doliu național. Dacă nu pot face acest doliu național, nu cu un articol, oricât de bine întocmit ar fi, poate fi cinstită memoria acestui mare român, pe care nu știu dacă țara va mai avea fericirea să aibă unul ca el.

Numai tăcerea demnă și resemnată poate fi ultimul omagiu pe care România, cu sufletul îndoliat, i-l poate aduce azi marelui ei fiu dispărut.⁶

Textul scrisorii adresate de Ion Antonescu lui Stelian Popescu ne dă temei a face și afirmația că reprezentanții regimului hitlerist, acreditați la București, în diverse calități, au pus în gardă regimul antonescian, încă înainte de a se produce vreo reacție de presă, că publicarea unor articole și comentarii elogioase la adresa marelui dispărut ar fi fost interpretate ca un act ostil celui de-al treilea Reich. O asemenea atitudine dă un plus de credibilitate afirmației potrivit căreia Legația Germaniei hitleriste la București a exprimat o opoziție categorică, din înalt ordin bineînțeles, față de ideea înmormântării lui Nicolae Titulescu în România, la Brașov. Tot ceea ce amintea de Nicolae Titulescu era prohibit. Nu ne îndoim că, dacă războiul ar fi avut un alt deznodământ decât acela pe care l-a avut, hitleriștii l-ar fi scos pe Nicolae Titulescu chiar din mormânt, din biblioteci, din ziare și din cărți, pentru a încerca, absurd și, fatalmente, ineficient, să-l elimine chiar și din Istorie.

Așa fiind, editorialul semnat, publicat de directorul ziarului „Universul”⁷, se limita, în mod evident obligat, la un elogiu, făcut în termeni foarte generali, al personalității lui Nicolae Titulescu, trecând tocmai peste activitatea politică a acestuia.

Ne oprim în mod deliberat doar asupra a două fraze, care, într-o formulare abilă, care să permită acceptarea de către cenzură, constituiau, indirect, un protest împotriva celor ce luaseră hotărârea de a-l elimina în august 1936, ca și împotriva celor care, la moarte, împiedicau să i se omagieze opera politică:

„Numai istoria nepărtinitoare aşează pe oamenii politici definitiv la locul ce li se cuvine.

Cât timp sunt în viaţă, calităţile ca şi defectele lor întunecă dreapta judecată din cauza excesului cu care aceste calităţi apar în ochii contemporanilor. Rari sunt oamenii care să nu aibă excesuri şi scăderi în viaţa lor, dar puţini sunt aceia care, ca Nicolae Titulescu, să aibă şi calităţi sufleteşti şi intelectuale, care prin strălucirea lor să nu farmece pe acei cu care a venit în contact. [...]

După multe amărăciuni încercate şi lovituri primite pe nedrept în ultimul timp tocmai de la aceia pe care i-a servit mai mult, amărăciuni şi lovituri care i-au zdruncinat sănătatea până la punctul de a nu mai fi recunoscut, el părăseşte pentru totdeauna scena lumii pe care a jucat aproape 15 ani rolurile de primul rând şi cu toată strălucirea!

Fie-i ţărâna uşoară, iar istoria nepărtinitoare să-l aşeze în locul unde invidia şi răutatea contemporanilor nu-l mai pot atinge“.

La interior, un alt articol⁸, mai mult un documentar, relativ sărac şi incomplet, asupra vieţii şi activităţii lui Nicolae Titulescu includea ca apreciere politică aceste următoare rânduri pe care am considerat necesar să le reproducem:

„Ca ministru de Externe, Nicolae Titulescu şi-a consacrat străduinţele în apărarea frontierelor româneşti.

Istoria va judeca rolul pe care l-a îndeplinit Nicolae Titulescu în politica externă. Dacă această judecată supremă va înregistra poate şi unele greşeli, ea nu va putea însă să nu recunoască sinceritatea, strălucirea inteligenţei şi neţărmurita dragoste de patrie care au luminat viaţa lui Titulescu şi care au adus atâtea foloase ţării.

Vitregia vremurilor, nedreptatea şi invidia i-au grăbit poate moartea. Vor rămâne însă de-a pururi vii în memoria tuturor românilor paginile istorice ale vieţii lui, fără întrerupere în slujba ţării“.

Memoria arhivelor a păstrat şi alte mărturii ale atitudinii adoptate de către autorităţi la moartea lui Nicolae Titulescu.

S-a păstrat şpaltul articolului *Om şi idee. La moartea lui Nicolae Titulescu* de George Magherescu, care trebuia să apară în ziarul „Naţiunea“, la 1 aprilie 1941, şi pe care se văd urmele multiplelor ştampile cu un singur, dar cutremurător cuvânt: „Cenzurat“.

Iată textul articolului:

„Este greu să vii azi în faţa Naţiunii înşelate şi ispăşitoare a unor greşite concepţii politice, care au adus ţara la sfârşierea graniţelor şi la haos intern cu figura care, în anumite timpuri, era cea mai strălucitoare prezentare a prestigiului românesc şi a politicii peste hotare şi, în consecinţă, şi un părtaş la marea răspundere!

Totuși între această considerație și aceea a trecerii sub tăcere aspră și condamnatoare a persoanei și acțiunii unui om care, în credința lui, a servit Națiunea Română până la limitele puterilor sale, stăruie conștiința unei impietăți.

Națiunea românească s-a descoperit întotdeauna în fața celor morți!

Figura aceluia care a fost Nicolae Titulescu este prea proaspătă în amintirea și conștiința fiecărui român pentru a mai stăruie asupra ei. El a făcut parte dintre acei oameni care au avut admiratori sau detractori, fapt care-l situează la locul convenit în ierarhia valorilor.

Însușirile personale, darurile cu care l-a înzestrat natura, au fost bunuri care i-au cinstit Neamul. Pe om, l-au robit în vraja unei pasiuni arzătoare la împlinirea datoriei lui, în credința lui.

Credința lui? Concepția lui politică? Era rezultanta unei angajări complete pe linia unei politici impusă de împrejurări și conjuncturi europene; angajări fără reticențe, fără rezerve.

Scăderi sau lipsuri? Veșnicile scăderi ale naturii omenești.

Este interesant acum, când vestea tristă a morții lui Nicolae Titulescu a ajuns pe plaiurile românești, de a vedea cum locuitorii acestora adoptă o atitudine loială, sinceră și fără prejudecăți. Poporul român va judeca cu inima, cu sufletul și cu rațiunea și el are sufletul creștinesc, inima bună și judecata dreaptă.

La judecata lui îi va veni în minte parabola «Fiului Risipitor». Nu fiul acela plin de podoabele naturii, în care Neamul își pusese întreaga lui speranță se întoarce în casa Patriei, ci sufletul lui pribeag bate la poarta sufletului unui neam. Spiritul lui care a risipit atâtea comori de bogăție intelectuală, atâta farmec și atracție, a unei inteligențe scilicet și fără egal!

Sufletul creștinesc și inima bună a poporului român nu poate decât să ierte sufletul fiului său risipitor din vina altora și să-l primească în casa strămoșilor săi ca pe un fiu învins în lupta vieții pentru neamul său. Învingătorii au fost cinstiți la noi ca și învingătorii, căci toți au luptat pentru cauza sfântă a Neamului.

Judecata poporului nu poate lipsi de la datorie. În judecata lui se va întreba: care a fost rolul și ce a reprezentat figura lui Nicolae Titulescu pentru Neamul acesta față de care și-a împlinit o menire?

Nicolae Titulescu a reprezentat o *idee*, o *concepție* și o *credință*.

În fața chipului său împietrit de aripa rece a morții, nu se vor angaja debaterile unui proces ale cărui sentințe le-am trăit. Altceva mai profund și mai etern pentru viața unei națiuni se va pune. Este rolul oamenilor politici, al figurilor reprezentative, care împlinesc, succesiv și la anumite momente, nevoile neamului lor.

Asupra acestui rol, figura aceluia care a fost Nicolae Titulescu stăruie în conștiința poporului român, limpezind o activitate și o răspundere în raport cu legile inalterabile de viață ale unui popor.

Viața și persoana unui om de stat reprezintă două noțiuni: o noțiune este aceea care reprezintă personalitatea sa, adică însușiri, defecte, amănunte din viață etc.; altă noțiune este aceea a *ideii* căreia îi este devotat și cu care s-a identificat.

Pentru linia largă a vieții poporului, acești oameni sunt priviți, au importanța lor și *trăiesc sau mor* numai prin și cu *ideea* pe care o reprezintă.

Nicolae Titulescu s-a devotat ideii în care a crezut și pentru care s-a luptat până la ultima efortare.

Nu pentru aceasta va fi condamnat! Nu se discută dacă ideea a fost bună sau rea. Ea a corespuns unei nevoi de viață a neamului. Pentru acea idee, Neamul a avut fericirea să-și găsească un exponent: *Un om, pentru o idee!* Nici pentru faptul că ar fi reprezentat cu atâta strălucire acea idee, nu-i vom putea face cap de acuzare.

A venit însă un timp când ideea pe care o întruchipa acel om a căzut, nu pentru că a fost greșită, dar nu s-a mai încadrat în conjunctura generală și *omul* a fost dărâmat... *Alt om și idee* i-au luat locul!... Neamul își duce viața sa mai departe.

Această soartă de un eroism și un tragic ce se aseamănă cu tragediile clasicismului grec, este soarta oamenilor de talia lui Nicolae Titulescu: *a oamenilor care aparțin Ideii. Ei trăiesc și mor cu și pentru ideile lor.*

Este fericit poporul în sânul căruia trăiesc oameni cu un curaj civic atât de dezvoltat, încât să ia pe umerii lor destinul neamului din care fac parte și să-l ducă mai departe, atâta cât puterile lor le îngăduie.

Figura dispărutului poate stăruie mai departe în Panteonul adumbrat al învinșilor, ca un exemplu strălucit de curaj civic.

Acest exemplu se pare că nu poate fi mai binevenit ca acum și se pare că națiunea nu poate aduce un mai viu omagiu memoriei unui fiu al ei, decât ridicând la rang de exemplu curajul civic al lui Nicolae Titulescu.

Este astăzi mai mult ca oricând nevoie ca oamenii să îmbrățișeze cu hotărâre ideea care, într-un anumit moment, duce la salvarea neamului lor și să i se dedice ei cu tot sufletul, *fără să se preocupe de ceea ce se va întâmpla cu ei dacă ideea lor nu va reuși. Un neam nu piere atunci când un om și o idee se dărâmă;* cel mult suferă. *Alți oameni și alte idei vor răsări ca să întărească pentru el și pentru celelalte neamuri credința în vitalitatea lui. Un neam piere când îi lipsesc acești oameni.*

La exemplele strălucite ale galeriei neamului nostru vine să se adauge, astăzi, figura tristă a aceluia care a fost Nicolae Titulescu.

Este timpul când neamul sfâșiat își adună tezaurul risipit.⁹

Acest articol omagial, făcut în termeni echilibrați, care lasă neîndoielnic să se vadă marea admirație nutrită de autor față de omul politic Nicolae Titulescu, nu a trecut. Cenzura și-a pus asprul și nedreptul verdict al autorităților: *nepublicabil!*

Notațiile făcute de George Magherescu sunt extrem de interesante, permițând să înțelegem mai bine atât atitudinea generală a oficialităților, cât și destinul individual al articolului în cauză.

„La aflarea veștii încetării din viață a lui N. Titulescu – nota George Magherescu – ca admirator anonim al marelui om de stat român, am întocmit, sub impresia momentului, articolul anexat: *La Moartea lui Nicolae Titulescu*.

Imediat m-am dus cu el la col. M. Elefterescu, șeful de Cabinet al generalului I. Antonescu, arătându-i-l și rugându-l să-l prezinte generalului, spre aprobare, pentru a fi publicat în presă.

Colonelul Elefterescu a fost de acord.

Întrucât generalul era ocupat în acel timp, având în audiență pe Stelian Popescu, directorul ziarului «Universul» și prieten intim al generalului, a trebuit să aștepte sfârșitul audienței, pentru a prezenta articolul.

După așteptarea de circa 10 minute, ușa cabinetului se deschide, apărând în cadrul ei Stelian Popescu, urmat de general, cu care ducea sfârșitul unei convorbiri avute între ei. Am auzit următoarele cuvinte: «...Dragă Stelian, mai bun prieten cu Titulescu ca mine, nu puteai fi tu și, cu toate acestea, singurul omagiu ce-i pot aduce în conjunctura politică în care se află țara, memoriei lui, nu este decât tăcerea... Așadar, nu te supăra, dar cred că nu cu un articol de ziar, oricât de bun ar fi el, poate fi cinstită cum se cuvine memoria acestui om care atâta a făcut pentru țară...»

Stelian Popescu s-a despărțit de general, iar acesta a reintrat în cabinetul său. Între mine și colonelul Elefterescu a avut loc un schimb de priviri semnificativ. Parcă-și spusese: «dacă generalul respingea articolul lui Stelian Popescu, ce rost ar mai avea prezentarea articolului meu?»

M-am înapoiat în biroul meu consternat de scena la care asistasem. Recitind articolul meu, mi-am zis că mai există o cale: Ică Antonescu.

Imediat m-am dus la cabinetul secretarului general al Președinției, Octav Vlădescu, și i-am prezentat articolul.

Acesta, foarte amabil, s-a așezat să-l citească. Vădit emoționat de lectură, mi-a spus:

– Lăsați-l la mine. Îl public în «Națiunea».

Am lăsat articolul și m-am înapoiat la treburile mele cu conștiința împăcată.

Peste două zile sunt chemat de O. Vlădescu. El îmi înapoiază articolul de față scuzându-se că a fost cu neputință să-l treacă la cenzură, dispozițiunea generalului fiind: tăcerea.¹⁰

Detaliile oferite de către George Magherescu confirmă supozițiile noastre de mai sus, privind scrisoarea adresată de generalul Ion Antonescu, pe un ton amical, unui director de mare ziar. Putem afirma cu un grad apreciabil de certitudine că acesta era Stelian Popescu. Detaliile date de George Magherescu permit astăzi a afirma, de asemenea, cu certitudine că, după primirea scrisorii, Stelian Popescu a cerut o audiență generalului Ion Antonescu, dar că demersul său nu a primit, în ciuda insistențelor, un răspuns pozitiv. Sublinierile făcute în conversația cu Stelian Popescu edifică asupra rațiunilor majore ale refuzului său: conjunctura politică și demersul german pe lângă autoritățile românești.

Dincolo de rațiuni „obiective“ au existat însă și numeroase cauze subiective. Ion Antonescu l-a urât pe Nicolae Titulescu. Dincolo de declarațiile de simpatie conjuncturale (ca cele notate mai sus de George Magherescu), dincolo de frazele mari, prin care Nicolae Titulescu era condamnat în numele intereselor majore ale neamului, Ion Antonescu l-a urât pe fostul ministru de Externe, gelos fiind totdeauna pe gloria pe care acesta a dobândit-o pe scena internațională (sunt suficiente mărturiile care permit să se afirme că începutul conflictului între cei doi își are originea în perioada când Nicolae Titulescu era trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Londra, iar Ion Antonescu îndeplinea funcția de atașat militar în aceeași capitală).¹¹

Asemenea ecouri de presă, în general restrânse și nerelevante, consumau o nouă și mare nedreptate față de una dintre cele mai ilustre figuri ale vieții politice și diplomatice românești din perioada interbelică, față de un om care a trăit la cotele arderii incandescente destinul poporului său, asumându-și vocațiile și nevoile sale întru împlinirea cărora s-a străduit să unească tot ceea ce dăduse mai bun până la el națiunea română.

Într-un asemenea context, în a cărui defnire nu credem că este necesar a mai stăruși, apariția, la Sibiu, în ziarul „România Nouă“¹², a unui articol mai larg consacrat fostului șef al Cancelariei diplomatice românești poate surprinde. Să fie o scăpare a Cenzurii?! Nu credem! Mai repede suntem tentați să-l vedem ca o excepție având în vedere poziția de avanpost a Sibiului în noua configurație administrativ-teritorială impusă prin odiosul dictat fascist de la Viena.

„O știre laconică, transmisă din Vichy de «Agenția Reuter» ne anunță încetarea din viață a lui Nicolae Titulescu. Moartea implacabilă, tributul suprem cu care suntem datori pământului toți, fără deosebire, ni l-a răpit în ziua de luni, către miezul nopții, la vârsta de 58 de ani.

La capătul unei extenuări treptate a trupului său delicat peste măsură și – e lesne de închipuit! – la capătul unei mistuitoare întristări lăuntrice, pe care hipersensibilitatea sa românească n-o mai putea îndura.

Astfel, în vârtejul evenimentelor politico-militare, care se succed caleidoscopic sub ochii noștri îngroziți și care, vestind furia maximă a încleștării armelor, vor fi hotărâtoare pentru destinul omenirii întregi, suntem constrânși să ne întoarcem din nou numai la ale noastre, pentru ca, păstrând clipa de tăcere creștinească la căpătâiul marelui plecat dintre noi, să măsurăm exemplul, munca susținută și să sădim, peste mormântul care va închide rămășițele pământești, floarea de obștească durere și de sinceră prețuire care i se cuvine.

A da lui Nicolae Titulescu, ca publicist cu simțul răspunderii, onorul suprem, nu este – va recunoaște oricine – o datorie ușor de împlinit.

Din două motive esențiale.

Primul: cariera regretatului nostru ambasador și ministru de Externe cu renume mondial s-a frânt brusc, datorită unor împrejurări proaspete în memoria noastră, înainte de a se fi încheiat organic și oarecum sub privirea noastră uimită.

Soarta nu i-a îngăduit deci să-și realizeze până la capăt concepțiile pe cât de îndrăznețe, pe atât de originale. Pe de altă parte, perspectiva timpului, unicul meșter neîntrecut în limpezirea zărilor și singurul care reține triumfurile reale de cele amăgitoare, nu este suficient de îndepărtată spre a ne permite, mai ales în momentul de față, seninătatea unor aprecieri cât mai obiective cu putință.

Al doilea: spre deosebire de alte multe cariere politico-diplomatice, cea a lui Nicolae Titulescu nici n-a fost, propriu-zis, o carieră omenească, ci, mai degrabă, dacă stăm să judecăm puțin, o trecere de bolid fierbinte pe firmamentul vieții publice românești. A fost, cu alte cuvinte, o dâră de lumină orbitoare, trasă de un meteor aprins.

Asemenea deveniri miraculoase, prin impresia lor covârșitoare, produc, în toate locurile și aproape întotdeauna, un răsunet divers și complicat în lumea contemporanilor.

Oameni din aceeași «branșă», văzându-se depășiți cu pași de gigant, sunt roși de viermele afurisit al invidiei și al rivalității. Cei «neinteresați direct», dar străini de simțul, atât de necesar, al cumpănirii critice, se complac, în fața unor apariții ca acestea, într-o perpetuă prosternare admirativă. Apoi, între cele două categorii distincte, se situează, de obicei, mulțimile cu judecata instabilă și plimbăreață, care, îmbrățișând când o atitudine, când alta, sporesc confuzia de aprecieri în jurul celor ce, biruind repede împotrivrile, izbutesc să se azvârle, ca niște săgeți ascuțite, sus de tot, în împărăția râvnită cu sete a imortalității.

Povestea vieții lui Nicolae Titulescu este mai mult decât pilduitoare în această privință și de aici dificultatea în a-i făuri bustul de bronz, pe care i-l datorează românismul de pretutindeni, cu certitudinea că nicio trăsătură specifică personalității sale uriașe n-a rămas nesocotită.

În asemenea cazuri delicate, o singură metodă este deci recomandabilă. Ridicându-te peste momentele discutate ale vieții celui adormit în Domnul, să lași timpului sarcina de a împăca opiniile vrăjmașe și să te închini, cu evlavie și recunoștință, numai în fața meritelor unanim recunoscute, în fața acelorora dintre «performanțele» excepționale ale spiritului celui săvârșit din viață, pe urma cărora interesele și prestigiul neamului din care a făcut parte au profitat incontestabil.

Olteanul pur-sânge, cu ciudate trăsături fizice de mongol, dar cu mintea și simțurile zămislite într-un mediu de cea mai pură autohtonie românească, oferă din belșug astfel de motive de proslăvire îndreptățită. A parcurs doar un drum triumfal fără pereche.

O asemenea ascensiune rapidă nu era cu putință dacă Nicolae Titulescu n-ar fi fost uns din leagăn cu harul genialității și cronică imparțială a acelor timpuri de criză și deznădejde îi acordă succese [?] depline în cel mai delicat dintre compartimentele vieții de stat.

Cum s-a achitat de îndatoririle ce i-au revenit în funcțiunile de mai sus vom arăta în câteva cuvinte. În scurt timp, el a ajuns să fie considerat de cercurile diplomatice nu numai ca un ambasador strălucit al vrierilor românești de dincolo de fruntarii, ci ca un reprezentant distins și cuceritor al spiritualității europene. Activitatea lui neobosită și formulele originale, prin care știa să rezolve cele mai delicate probleme internaționale, i-au atras astfel o prețuire fără egal în analele noastre diplomatice, Liga Națiunilor alegându-l, consecutiv, de două ori președinte, distincțiune pe care n-a mai putut-o obține niciun alt delegat în acest for înalt, în care se întâlneau și se înfruntau cele mai selecte capete ale vieții publice europene și internaționale.

Tot în această calitate a repurtat Nicolae Titulescu pe cel mai răsunător și mai desăvârșit dintre succesele sale. Se știe că revizionismul unguresc n-a avut un dușman mai necruțător decât mintea cu rotiri de vultur și dragostea de românism fierbinte a acestui exemplar ales al rasei noastre.

Duelul intelectual pe care l-a susținut ani de-a rândul cu propaganda lui perfidă, cu cutezanțele fără de număr ale asalturilor lui desperate, constituie o ispravă de titan. Ne-a apărat hotarele firești cu dârzenia și inventivitatea de mijloace cu care o tigroaică și-ar apăra puii în primejdie. [...]

Să ne amintim, din fazele legendare ale acestui duel istoric, debaterile procesului optanților! Avocatul trufiei ungurești rănite era contele Albert Apponyi, cel mai strălucit reprezentant al intelectualității

maghiare și vestitul creator de «zone culturale» din războiul trecut, menite săucidă spiritul românesc din cuprinsul Ardealului.

Latifundiarul acesta venea la Geneva cu toate unsoarele oratoriei clasice și cu prestigiul firesc pe care-l dau întotdeauna bătrânețile înaintate.

Care a fost însă rezultatul strădaniilor sale disperate?

Prin Nicolae Titulescu, om fără latifundii și fără pogoane străjuite de veacuri, dar chintesență din cel mai curat și mai întraripat spirit românesc, bătrânul conte deznădăjduit a primit cea mai cruntă lovitură de prestigiu din viața sa.

La capătul procesului, care s-a încheiat cu biruința drepturilor noastre sfinte, el se prăvăli neputincios în brațele unui fotoliu, recunoscând fățiș că l-a învins tânărul valah și mărturisind prin aceasta că a pierdut două procese deodată: pe al optanților propriu-zis și pe cel, mult mai important, al orgolioasei «culturi» și «intelectualități» maghiare.

De n-ar fi făcut decât atât și Nicolae Titulescu ar fi binemeritat recunoștința veșnică a neamului românesc întreg.

Dar Nicolae Titulescu, ca român și ca om, a mai dăruit contemporanilor săi o scânteie de genialitate. Îngrijorat de viitorul din ce în ce mai sumbru al Europei, a lansat vestita formulă a «spiritualizării frontierelor». Din nefericire, împrejurările nu i-au permis să o ducă la izbândă, dar câte nu s-ar fi întâmplat în lume dacă formula aceasta ar fi cucerit la timp pe reprezentanții popoarelor! Omenirea ar fi fost cruțată de suferințele cumplite din zilele noastre, de râurile de sânge care se varsă de un an și jumătate pe toate fronturile și s-ar fi ajuns, probabil, la acel echilibru de interese și forțe, care ar fi asigurat tuturor neamurilor de pe glob «locul convenit sub soare», cruțând civilizația umană de prăbușirile dezastruoase de sub ochii noștri.

Înainte de moartea sa prematură, dar presimțită, Nicolae Titulescu și-a exprimat dorința de a fi înmormântat la Brașov, deci în Ardeal. Dorința sa, manifestată în preajma prăbușirii trupului și a spiritului său de factură superioară, este și ea cu tâlc. Ambasadorul neîntrecut al neamului întregit la 1918 a voit însuși să-și doarmă somnul de veci în centrul geografic al României întregite. Căci, desigur, sufletul său de român nu putea și nu voia să cunoască o patrie a fruntariilor ciopârțite.

Cei mai frumoși ani ai vieții sale i-a consacrat apărării îndârjite a celei dintâi, cea din urmă torturându-i mintea și inima și grăbindu-i sfârșitul.

Fie deci ca acest din urmă gest al celui ce a fost Nicolae Titulescu să rodească răsunset și vrere românească pretutindeni.

În fața mormântului lui un singur gând să ne stăpânească: să căutăm a-i cinsti memoria veșnică cu năzuința neînduplecată de a reface cât mai curând Țara pe care el a servit-o și apărât-o cu atâta strălucire“.

Articolul din „România Nouă“, semnat de N. Buta, spărgea în mod semnificativ cercul unei tăceri cvasigeneralizate, fiind un elogiu nedisimulat înaintea de toate al operei politice a lui Nicolae Titulescu. În condițiile date, Nicolae Titulescu era omagiat pentru acțiunea principială și statornică consacrată apărării integrității și unității, suveranității și independenței țării, acțiune care l-a plasat într-un conflict ireductibil cu regimurile totalitare, cu Germania hitleristă și Italia mussoliniană. Relevarea valorii politice și morale a noțiunii de „spiritualizare a frontierelor“ – noțiune prin care Nicolae Titulescu n-a înțeles niciodată desființarea granițelor propriu-zise – era o replică și o sfidare adusă revizionismului, revanșismului și fascismului, tuturor celor care, prin forță brutală, căutau să modifice geografia politică a continentului și a lumii. Elogiind acțiunea lui Nicolae Titulescu în procesul optanților, articolul era deopotrivă o condamnare a perfidiei, rapacității și agresivității regimului horthyst. Mai mult decât atât, relevând aportul lui Nicolae Titulescu la făurirea statului național unitar român, atașamentul acestuia față de Transilvania, dorința fierbinte de a fi înmormântat la Brașov, în inima românismului, articolul aducea prin apelul – implicit și explicit – de unire a tuturor românilor întru redobândirea teritoriilor pierdute și a vindecării rănilor suferite un strălucit omagiu marelui dispărut.

În țările care nu căzuseră încă sub cizma Germaniei hitleriste, a Italiei mussoliniene și Japoniei militariste, evenimentul avea să fie consemnat pe primele pagini, personalității și activității marelui dispărut aducându-i-se elogi de o aleasă simțire și ținută.

NOTE

¹ Un raport din 8 aprilie 1941, întocmit de maiorul magistrat Nicolae Manoliu, șeful cenzurii militare din București, lăsa să se înțeleagă că redacția ziarului „Universul“ a fost împiedicată, din ordin superior, să publice următoarele materiale de presă: articolul *Un mare dispărut – Nicolae Titulescu*; un schimb de telegrame între Iuliu Maniu și soția lui Nicolae Titulescu; o informație despre convocarea Comitetului Executiv al Partidului Național Țărănesc în vederea comemorării lui Nicolae Titulescu; o relatare despre ședința solemnă a Academiei Române întrunită în memoria lui Nicolae Titulescu – Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond Ministerul Propagandei Naționale, Presă Internă, dosar nr. 917.

² Ion Pas, *Calea arătată de Titulescu*, în „Ultima Oră“, 22 aprilie 1945.

³ „Universul“, 20 martie 1941.

⁴ „Curentul“, 20 martie 1941.

⁵ S., [București, martie 1941], Ion Antonescu către [Stelian Popescu, la București] – ANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 330/1941.

O informație identificată în arhivele românești certifică faptul că Stelian Popescu uza de scrisori de protest trimise lui Ion Antonescu în legătură cu cenzurarea presei în general și a ziarului „Universul“ în particular.

La 28 octombrie 1941, într-o telegramă adresată lui Ion Antonescu, Stelian Popescu reclama că Direcția Presei procedează abuziv față de „Universul“:

„...aproape în fiecare noapte suntem torturați cu aceste cerințe nerezonabile cum n-am fost în nicio epocă din cei 25 de ani de când sunt directorul și proprietarul acestei instituții naționale de prim ordin“.

Mareșalul Ion Antonescu punea o rezoluție rece, vitriolantă, fără speranță pentru patronul și directorul „Universului“:

„Nu găsesc necesar să dau un răspuns direct acestui domn. Este pățimaș. Patima îl face să abuzeze de situația privilegiată care și-a creat în presă. Cu ajutorul ziarului său a făcut presiuni asupra tuturor celor care m-au precedat la conducerea statului. A exploatat la maximum în folosul familiei sale această situație. Eu însă nu mă las intimidat. Eu nu am tâlhării și tâlhari de apărat și acoperit. Dl Stelian Popescu mă confundă. Nu mă intimidez. Să i se răspundă de Propagandă ceea ce va crede. Cine face pe Catonele neamului românesc, trebuie să fie cu adevărat Catone“ – ANIC, Fond Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosar nr. 818.

⁶ George Magherescu, *Principialitatea Mareșalului Antonescu*, în *Mareșalul Antonescu în fața istoriei* (ediție îngrijită de Gh. Buzatu), vol. I, Iași, 1990, pp. 12–13.

⁷ Stelian Popescu, *Nicolae Titulescu*, în „Universul“, 20 martie 1941.

⁸ *Personalitatea lui Nicolae Titulescu*, în „Universul“, 20 martie 1941.

⁹ Colecția George Magherescu.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Pentru sentimentele lui Ion Antonescu vizavi de Nicolae Titulescu merită evocat următorul fapt. În august 1942, marele avocat S. Rosenthal, fost secretar al lui Take Ionescu, colaborator al lui Ionel Brătianu, secundant al lui Nicolae Titulescu la diferite conferințe internaționale, președintele Consiliului juridic din Ministerul Afacerilor Străine, se afla la Paris pentru un tratament. Germanii i-au retras pașaportul diplomatic, amenințându-l cu deportarea. În disperare de cauză, S. Rosenthal s-a adresat ministrului Justiției de la București. Ministrul Justiției a întocmit un proiect de decret-lege prin care S. Rosenthal – pentru serviciile aduse României – urma să fie asimilat în totul ca cetățean român. Pe acest proiect, la 8 august 1942, Ion Antonescu a așternut următoarea rezoluție: „Cunosc serviciile pe care R. le-a adus țării. Ele au fost mari și gratuite. Spre deosebire de alți oameni politici, între care și Titulescu, care au supt țara cât au putut. Pe răspunderea mea personală, se va întocmi decretul-lege necesar pentru ca R. să fie asimilat în totul cu românii“ – C. Petrovici, *Ex-Mareșalul și Nicolae Titulescu. O rezoluție infamă*, în „Semnalul“, 1 decembrie 1944. Referirile la Nicolae Titulescu nu mai lasă niciun dubiu privind adevăratele sentimente ale lui Ion Antonescu față de Nicolae Titulescu.

¹² N. Buta, *Nicolae Titulescu*, în „România Nouă“, 22 martie 1941; cf. și „Flacăra“, an XXXI, nr. 11 (1397), 19 martie 1982.